


Життя вічне

Продовження ретродетективів про Якова Ровнера

1921 рік. Проскурівський лікар Яків Ровнер за примхою долі перебирається до невеликого села Сутківці. Утім таємниці й загадки знаходять його навіть тут, адже незабаром до села прибуває столичний комісар, якого дуже цікавлять руїни місцевого замку. Подейкують, що під ними існує таємний підземний хід. Комісар влаштовує масштабні розкопки. І все не дарма: під руїнами справді щось є. Але звідки про це було відомо комісарові? Яків не може повірити у звичайний збіг. Усе це якось стосується колишнього власника села Тадеуша Грабянки, про якого кажуть, начебто він володів скарбом. Яків Ровнер починає власне розслідування. І що глибше він копатиме в древню історію роду Грабянок, то небезпечнішою виявиться правда. Адже там, посеред кісток та таємниць, оповитих павутинням, заховано не просто скарб, а могутню силу, здатну змінити хід світової історії...



ЮРІЙ
ДАЦЕНКО

ЖИТТЯ ВІЧНЕ

ІСТОРІЇ ПРОВІНЦІЙНОГО ХІРУРГА
КСД



ЮРІЙ ДАЦЕНКО

ЖИТТЯ ВІЧНЕ

РОМАН

ХАРКІВ
2023! КСД



Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2023

ISBN 978-617-12-9976-4 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Дизайнер обкладинки *Анастасія Попова*

Даценко Ю.

Д21 Життя вічне : роман / Юрій Даценко. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. — 400 с.

ISBN 978-617-12-9889-7

1921 рік. Проскурівський лікар Яків Ровнер за примхою долі перебирається до невеликого села Сутківці. Утім загадки знаходять його навіть тут, адже незабаром до села прибуває столичний комісар, якого дуже цікавлять руїни місцевого замку. Подейкують, що під ними існує таємний підземний хід. Комісар влаштовує масштабні розкопки. І все дарма: під руїнами справді щось є. Але звідки про це було відомо комісарові? Яків не може повірити у звичайний збіг. Усе це якось стосується колишнього власника села Тадеуша Грабянки, про якого кажуть, начебто він володів скарбом. Яків Ровнер починає власне розслідування. І що глибше він копатиме в древню історію роду Грабянок, то небезпечнішою виявиться правда. Адже там, посеред кісток та таємниць, оповитих павутинням, заховано не просто скарб, а могутню силу, здатну змінити хід світової історії...

УДК 821.161.2

© Даценко Ю. Я., 2022

© Depositphotos.com / Gladkov, van_dzyuba, hzparisien@gmail.com, pellinni, обкладинка, 2023

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2023

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2023

*Усім без винятку українцям присвячую.
А також найдорожчим —
Каті та Вогнику*

Пролог

Довжелезні напівтемні коридори тяглися нескінченною вервечкою. Здавалося, що тут завжди панував морок — глушив німецьке світло ламп під високою стелею, туманом стелився понад килимовою доріжкою та борсався у важких порт'єрах. Коридори немов існували поза дійсністю — були окремим всесвітом, де не діяли звичні та зрозумілі закони фізики. Час тут міг загуснути, наче стара смола на зламаній вишневій гілці, а простір скручувався у химерні вісімки без початку та кінця. В цих коридорах секунди перетворювалися на вічність, перемішувалися з мороком у важку сутінь і просочували кожну п'ядь старого паркету, не в змозі піднятися вище. Та вічність ця не мала нічого спільного зі спокоєм. Вона була сповнена припишклого тривоогою й зачаеною напруженістю, ворожою до всього живого.

Доріжка скрадала кроки, і здавалося, що коридори живляться звуком, аби жодні вібрації не потривожили загуслої вічності. Звуки просто розчинялися в покаліченому просторі, він жер їх та не міг насититися, сторожко завмираючи в очікуванні нової поживи. Його покручені пагони-коридори перетікали один в одного, горбилися прогонами східців, відгалужувалися артритними пальцями глухих закапелків, де панувала майже суцільна темрява. Тут різко тхнуло старим розтрісканим деревом та забитою глибоко в щілини паркету пилюкою.

Андрій ненавидів ці коридори. Щоразу, коли доводилося йти килимовою доріжкою, він намагався не фокусувати погляду, адже достатньо було зосередитися, як дальній кінець коридору, що невиразно мрів удалині, починав віддалятися. Моторошне приміщення немов розтягувалося, аби якомога довше затримати в собі людину. Щоб за цей час висмоктати з живого організму якнайбільше, випити його до останньої краплі.

Іноді Андрієві починало здаватися, що ці коридори насправді набагато більші за будівлю, яку пронизують. Що насправді їхні сутінкові відгалуження проштрикують матерію світобудови і випинаються десь в інших вимірах. Адже жоден будинок, яким би він не був величезним, не в змозі сховати за своїми стінами цього первісного хаосу.

Щоразу Андрій опускав голову й намагався рахувати кроки, що хоч якось дозволяло триматися дійсності та не зісковзнути в прірву поза часом, не залишитися вічним блукачем у цих лабіринтах. Кроки віддавали ритмічними поштовхами в тілі, серце вторило їм, у вухах пульсувала кров, щоразу стверджуючи нову маленьку перемогу над голодними кишками коридорів.

Потрібні двері Андрій давно навчився знаходити не очима, а нез'ясовним відчуттям, над яким не задумувався. Розум підводив у хитросплетінні коридорів, ходів, переходів, прогонів та глухих кутів, а дивне «шосте чуття» жодного разу не дало збою. Він наче знав, де саме потрібно зупинитися, аби поряд опинилися потрібні двері. З пам'яті давно стерся перший досвід блукання будинком. Чи його тоді хтось супроводжував? Скільки не намагався згадати — минуле вкривав туман забуття. Схожий на ту вічну сутінь, у якій потопали переходи.

Андрій зупинився поряд з дверима. Одними з безкінечного ряду в стіні праворуч. Жодних відмінностей від інших. Проста дубова панель з мідною ручкою, блискучою від частих доторків долонь.

Як часто потрібно торкатися міді, аби вона залишалася блискучою? Скільки людей заходить до цього кабінету щодня? А скільки щоночі? Андрій струснув головою, наче щойно випірнув з купелі та набрав до вух води. Позбутися нав'язливих думок не вдалося, але перед очима вияснилося.

Скільки років він ходив цими коридорами, скільки разів зупинявся перед різними дверима, але лише сьогодні відчував у грудях дивний незнайомий трепет. Він почувався школярем, якого викликали до суворого директора, і варто пройти крізь двері, як не минути йому прочуханки. Андрій знав, що нічого й близько подібного не трапиться, але серце все одно продовжувало глухо товктися в грудях. Що ж, не щодня тобі доручають місію, від якої без перебільшення залежить доля... Чия?

Андрій на мить задумався. Чию долю він зараз буквально тримає в руках? Кількох людей чи всієї країни, яка ще навіть не зіп'ялася на ноги? Занадто складні запитання, на які дуже важко підшукати потрібні відповіді. Але Андрій тут не для того, щоб розводити непотрібну філософію. Він звик виконувати завдання, якими б вони не були. Часом здавалося, що якщо йому загадають дістати з неба

місяць — він і це зможе. Тож не варто піддаватися сумнівам та тремтіти. Хіба лише від надмірного завзяття перед близьким боєм.

Він на хвилю заплющив очі й затамував дихання. Кров глухо гупнула в скронях, і серце шарпнулося від раптової нестачі кисню. Але це тривало рівно мить, а тоді тілом розлився холодний спокій — контрольований та виважений. Ось у цьому й був весь Андрій: холонокровний, розважливий та звиклий до абсолютного контролю ситуації — саме через це йому й доручали найскладніші операції. Сьогоднішня не буде винятком.

Тижнем раніше йому сповістили деталі майбутнього завдання. Не надто багато, аби скласти приємне враження, проте Андрієві принаймні було відомо, що доведеться їхати до України. Зрештою, він звик отримувати вказівки просто біля вагона потяга, тож минулого тижня, коли взнав перші подробиці подорожі, дещо здивувався: судячи з того, скільки часу витрачається на підготовку — рядовим завдання не буде.

Сьогодні він отримає остаточні настанови і ранок зустріне вже у вагоні. Станція призначення — Проскурів. Андрій довго вивчав мапу, але точка на старому папері не сказала йому нічого більшого за назву міста. Звичайна провінційна глибинка, він десятки разів бачив подібні міста. Та, зрештою, з Проскурова доведеться рухатися ще далі... Він коротко видихнув і без стуку штовхнув двері.

Величезний кабінет потопав у темряві, що її розганяла лише одна лампа на столі біля дальньої стіни. Вікна ховалися за важкими порт'єрами, які надійно відгороджували ніч у кабінеті від ночі знадвору і не пропускали до приміщення жодних звуків. Зелений абажур відкидав на високу стелю смарагдову пляму, а з-під нього на широку стільницю спадало невелике озерце теплого жовтавого світла. Десь там, поза межами цього світла, в найглибшій сутіні, яка виникає лише на межі світла й темряви, ховався хазяїн кабінету. Товариш Вищий.

— Товаришу Морозов, — голос був сухим та безбарвним, — проходите.

Андрій рушив до столу, перед яким запримітив стільця. Товариш Вищий продовжив, щойно він сів.

— Розмова буде довгою, обсяг інформації — чималий, тому будьте максимально уважним!

— Я слухаю, товаришу Вищий.

По той бік зеленого абажура скрипнуло крісло, і в озерце світла на столі впливля груба тека — товариш Вищий, на відміну від Андрія, міг покладатися на пам'ять паперу. Глухо бомкнув годинник, що його годі було розгледіти в темряві — друга година ночі.

— Товаришу Морозов, ми нарешті володіємо всією можливою інформацією. — Долоня з тонкими пальцями ніжно торкнулася теки. — Більше можна дізнатися лише на місці. А це вже ваш обов'язок.

Андрій коротко кивнув, не надто переймаючись, чи помітний його порух Вищому. Він примружив очі, розфокусував погляд і приготувався слухати. Судячи з товщини теки, розмова справді мала бути довгою.

Сухий голос шелестів і заповнював собою обшир темного кабінету. Андрієві здавалося, що слова Вищого спурхують понад абажуром сухими осінніми листочками і щойно потрапляють до пастки ночі — одразу перетворюються на пил та невагомо осідають на старий паркет. Однак сито його пам'яті ретельно просіювало цей пил, а чіпкий розум не пропускав анічогісінько, що могло бути чи просто здатися важливим. Він наче старанний рибалка виловлював навіть найдрібнішу рибу, не пропускав жодного пуголовка, не минав малої лусочки річкової ряски.

Андрій давно звик не дивуватися почутому. Ще з перших завдань, коли розум противився несподіваній інформації, а раціональна частина ества відмовлялася вірити тому, що розповідав Вищий. Але завдання потрібно було виконувати, тому Андрій просто взяв собі за правило приймати на віру все, що повідомлялося йому Організацією. Він перетворювався на чіткий виконавчий механізм, що всотує потрібні вказівки, а тоді перетворює їх на відповідні вчинки, що мають призвести до бажаного результату. Результат виявлявся бажаним у ста відсотках випадків. Організація не потерпіла б часткового успіху. Результат у дев'яносто дев'ять відсотків означав ліквідацію виконавця.

Але сьогодні почуте змусило Андрія пораз супити брови та терти перенісся. На скронях виступали краплинки поту. І зовсім не від задухи — навпаки: в кабінеті було холодно, наче надворі лютувала зима. Сухі та спокійні слова Вищого змушували його руки вкриватися гусячою шкірою.

— Товаришу Морозов.

Несподіване звертання вивело його з мимовільного ступору, і Андрій ледь помітно смикнувся від усвідомлення неймовірного факту: він дозволив собі відволіктися від пояснень і захопитися власними неприємними відчуттями. Скільки часу його розум витав поза межами уваги? Одну мить чи довгих кілька хвилин, за які можна було пропустити повз вуха масу життєво необхідної інформації?

— Товаришу Вищий. — Андрій надав голосу звичної впевненості.

— Мені здалося, що ви відволіклися.

— Аж ніяк. — Андрій стис кулаки. Долоні миттю змокрили.

— Може, звеліти принести чаю?

— Не відмовлюся. — Чи помітив Вищий паузу перед його відповіддю? З правиці зірвалася крапелька поту, і в абсолютній оксамитовій тиші кабінету Андрій виразно почув її громоподібний «тук» об паркет.

Вищий щось натиснув у себе на столі і завмер по той бік зеленого абажура. Складалося враження, що то була не жива людина, а складний механізм, що сидів навпроти, і зараз просто вимкнувся в очікуванні, коли можна буде продовжити розмову.

У горлі пересохло, і Андрій зрозумів, що чай дійсно буде доречним. Принаймні аби приховати власну збентеженість. Щоправда, його тренований мозок вже почав справлятися з надміром та незвичністю отриманої інформації і нервовий тремор у кінчиках пальців минав. Ще хвилина-дві, склянка гарячого чаю з цукром, і він знову перетвориться на незворушного виконавця. Андрій хотів у це вірити.

Двері прочинилися з ледь чутним скрипом, і до кабінету увійшов червоноармієць. Андрій не стільки побачив його боковим зором, скільки відчув тренованим, наче в породистого пса, чуттям. З моменту, як Вищий запропонував перерватися на чай, минуло не більше хвилини, але Андрій нагадав собі нічому не дивуватися. Організацію не можна було збагнути до кінця навіть у такій буденній справі, як чай.

На столі перед Андрієм з'явилася склянка в простому без візерунків підскляннику, поруч на блюдці лежала чайна ложечка та три кубики рафінаду. Рівно стільки, скільки зазвичай клав собі Андрій...

— Прошу. — Голос Вищого повернув його до дійсності, і Андрій знову на мить затримав дихання, очищаючи голову від непотрібних думок.

— Дякую.

— Приведіть думки в порядок.

Андрій смикнувся, і ложечка лунко дзенькнула об край склянки. Вищий немов зазирнув до нього в голову, хоча, може, так воно й було.

Чай був міцним та солодким, і кілька ковтків справді зробили диво: Андрій відчув бажане розслаблення і нарешті дозволив задерев'янілому поперекові торкнутися спинки стільця. Стілець був незручним, спинка з сидінням утворювали прямий кут, і вмотитися на такому сідалі було неможливо, але варто було остаточно заспокоїтися, як колишня впевненість повернулася. Він відставив порожню склянку, закинув ногу на ногу та схрестив руки на коліні. Вищий зрозумів це як сигнал до продовження, і його голос знову сповнив темний обшир кабінету.

— Наявні в нас архівні документи свідчать про те, що...

Андрій ловив кожне слово, і комірки пам'яті акуратно заповнювалися потрібною інформацією. Непотрібної просто не було. Організація ніколи не розводила порожні розмови, а Вищий жодного разу не «лив воду», уводячи Андрія у курс завдання.

Однак сьогоднішня розмова відрізнялася від усіх попередніх. Хоча б надміром непідтвердженого. Якщо раніше Вищий міг дозволити собі зазначити: «тут наша інформація поки неповна» чи «ця частина потребує уточнення», то сьогодні він раз по раз збивався на фрази: «ми не володіємо інформацією», «невідомо», «не з'ясовано»... Щоразу після цих слів Андрій ледь помітно кривився: занадто вже багато було у завданні білих плям. А кожна така пляма — можливість збою ходу виконання доручення. Кожна така прогалина уможлиблювала подальше розгалуження ймовірних дій виконавця, і чим більше їх було, тим складнішим ставало це своєрідне «дерево». А йому потрібно було серед десятків і сотень можливих шляхів обрати один правильний.

Андрій усвідомив цей факт із крижаним спокоем і подумки привітав себе: незважаючи на найвищий рівень складності завдання, він все ж зміг взяти себе в руки. А це було першою складовою остаточно успішного виконання всіх поставлених доручень.

Вищий між тим продовжував. Його монотонний та позбавлений жодних емоцій голос супроводжувався легким шелестом аркушів теки, аж допоки не пролунало:

— Ось і вся інформація, якою ми володіємо на сьогодні.

Довгу мить Андрій сидів нерухомо. Кілька годин монологу Вищого, кілька годин історичних фактів, припущень та здогадів. Зрештою, аналіз безцінних документів у прив'язці до дійсних локацій та особистостей. Але... де, чорт забирай, суть завдання? Навіщо йому здалася ця імпровізована лекція з краєзнавства, коли все, що він має робити, — розкопувати древні руїни? Для чого?

По мовчанці Андрій дозволив собі прокашлятися — вийшло жалюгідно та збентежено. Він набрав у груди повітря, але так і застиг: виявилось, що Вищий ще не закінчив.

— Маєте дві години до потяга, товаришу Морозов.

— Так. — Андрій зиркнув на наручного годинника і кивнув.

— Але вас, певно, цікавить суть місії?

— Так.

— Зачекайте. — Вищий неквапом підвівся й заходився збирати папери до теки. — Будете розмовляти з товаришем Рядовим. Він особисто повідомить вам решту потрібної інформації.

Андрій сіпнувся і ледве потамував здивований вигук. З ним розмовлятиме сам... Рядовий?

З часів свого першого завдання Андрій знав про лідера Організації, якого всі називали просто товаришем Рядовим, однак в їхніх вустах ці слова звучали шанобливо та урочисто. І для цього були причини.

Насправді товариша Рядового звали Олександр Олександрович Богданов¹ і в Організації ніхто не робив з його імені таємниці. Однак вже з перших днів Андрієві недвозначно дали зрозуміти, що все в Організації має свої чіткі правила, яких потрібно неухильно дотримуватися. І одним з цих правил було те, що лідера всі називали не на прізвище, а просто «товариш Рядовий». Хто, коли й навіщо дав Богданову це прізвисько та чому лідер був усього-на-всього «рядовим», Андрія не повинно було цікавити, і він справді над цим не замислювався. Власне, він ніколи не бачив Богданова, жодного разу не розмовляв із ним і навіть уявити собі не міг, що фактично друга, після Володимира Ілліча, людина одного разу виявить бажання з ним розмовляти.

Про Богданова ходили найрізноманітніші байки: що він свого часу був найкращим приятелем Леніна, що запанібрата міг назвати вождя «Володькою» та ляснути Ілліча по плечі. Подейкували, що саме

рбзумові та науковим доробкам Богданова вождь завдячував при написанні більшості своїх праць, а якщо копнути глибше, то саме зі співпраці Леніна й Богданова і постали основні принципи молодої держави Рад. І вже зовсім пошепки переповідали історію, що одного разу Ленін та Богданов розсварилися, не зійшлися в поглядах і з того часу² ніхто й ніколи більше не бачив їх разом. Вони не стали ворогами, але про колишню дружбу вже не було мови. Про причину сварки, звісно ж, ніхто не мав жодного уявлення. Як і про те, що насправді товариш Рядовий просто «відійшов у тінь», аби присвятити себе дечому іншому.

Андрій здригнувся немов від раптового пронизливого морозу, усвідомлюючи, що за мить на власні очі побачить людину, що їй Організація завдячувала існуванням. Саме Богданов після «розриву» з Володимиром Іллічем втілював у життя ідею, яку виношував уже досить давно і свого часу неодноразово обговорював із вождем. Коли ж нещодавно в братній Німеччині була створена «Група дослідження германської старовини», або, як її називали у вузьких колах, «Товариство Туле»³, Богданов вирішив не тягти зі своїм дітищем.

Німці пишалися своєю історією, хизувалися північними сагами та древніми рунами і ледве не всю історію людства вміло припасовували до служіння власній ідеї. Та найголовніше, що турбувало й непокоїло Богданова, — німці накидали оком на всі окультні здобутки людства та не гребували нічим, аби привласнити цінний езотеричний досвід, яким би незначним він не виявлявся на перший погляд. Товариш Рядовий уже тоді розумів та переконував Леніна, що німцям потрібно скласти достойну конкуренцію. Адже буквально під боком у більшовиків простяглися неозорі території, сповнені власних таємниць та знань. Так і виникла організація «Вперед», що її незабаром, після її формального переходу «в тінь», почали називати просто Організацією⁴. Вона зникла для всіх, і лише невелика група обраних знала, що складний, потужний та самодостатній механізм і досі працює чітко та злагоджено.

Номінально Організація підпорядковувалася ВНК⁵ та особисто Феліксу Дзержинському, якого тут називали не інакше як товаришем Астрономом⁶. Але насправді вся її діяльність була зав'язана на одній-

єдиній людині — товаришеві Рядовому. Перед ким звітував Богданов, із ким узгоджував діяльність Організації, від кого залежав та кому служив — про це не знав ніхто, крім самого Богданова та ще, ймовірно, вождя.

Сфера інтересів Організації була настільки великою, що воістину не вкладалося в голову, як товариш Рядовий здатен тримати все це під одноосібним контролем. Але на те він і був беззаперечним лідером, творцем та ідеологом Організації. Його таланту, розуму та майстерності вистачало на всіх і на все, а мацаки Організації простяглися від Чукотки на сході до Карпат на заході.

Скільки насправді було таких самих виконавців волі Організації, як Андрій, — йому було невідомо, та, власне, він ніколи не переймався подібними запитаннями. Завжди послуговувався простою істиною: якщо він знадобиться особисто товаришу Рядовому, йому — Андрію — повідомлять усю інформацію, яка буде йому потрібна. Він не збирався виходити за межі потрібного чи дозволеного, бо чудово розумів, що за цими межами життя не існує.

Організація займала непоказну триповерхову сіру будівлю на Охотному ряду в центрі Москви неподалік Кремля. Повз неї щодня проходили тисячі людей, і ніхто й ніколи не замислювався, що відбувається за цими стінами без жодних табличок чи вивісок. А озброєний червоноармієць, який і вдень і вночі чатував біля дверей, вже самим своїм виглядом примушував перехожих мимовільно наддати ходу та не роззиратися навсібіч.

Товариш Вищий нарешті склав усі папери до теки, неквапом зав'язав шворки та, не кажучи більше ні слова, м'яко вислизнув із кабінету. Здалося, що щойно за ним зачинилися двері, як темрява та тиша хижо накинулися на єдину живу людину в кімнаті. У вухах знову важко гупнула кров, а в світлі лампи перед очима затанцювали підступні чорні мушки. Андрій обережно розправив зведені судою плечі та прикрив очі, аби відгородитися від неприємного відчуття, ніби хтось свердлить його спину важким поглядом. Він знав, що в кімнаті, крім нього, нікого немає, а тому, коли розплющив очі та зауважив за столом людську постать, різко зірвався на ноги й одразу ж злегка поточився — в голові завертівся каламутний вихор.

— Товаришу Морозов.

— Т-товаришу Рядовий. — Андрій до крові прикусив губу, і різкий біль миттю протверезив його. Секундна слабкість минулася, але чи ж пройшло це повз увагу Рядового?

За столом сидів чоловік у темному костюмі, і світло лампи падало просто на нього. М'яке волосся зачесане на проділ, густі брови та акуратна борода — Андрій довгу мить вивчав обличчя Рядового. Певно, сподівався розгледіти в його рисах щось надзвичайне, таке, що б одразу дало зрозуміти всю геніальність цієї людини. Але обличчя лідера Організації було звичайнісіньким. М'які лінії носа та вилиць, жодного натяку на сякий-такий аристократизм із його витонченістю — Богданов швидше скидався на селянина, ніж на голову Організації. Але варто було Андрієві глянути цій людині в очі, як його шкіру немов обпекло морозом. Чорні й глибокі — вони немов зазирали просто в душу, і нічого не змогло б сховатися від цього погляду. Він зачаровував та пригнічував волю, змушував відчутти власну нікчемність та зрештою відвести погляд.

— Присядьте. — Голос товариша Рядового був сухим, але не таким безживним, як у Вищого. Андрієві навіть здалося, що він відчув якісь особливі нотки, немовби до нього звертався суворий, але справедливий батько. — Я хочу особисто роз'яснити вам суть справи та вашого завдання.

Андрій кивнув та опустився на стілець. Він був готовий не просто слухати Рядового, не просто усвідомлювати сказане ним, а всім своїм єством всотувати інформацію. З закапелків свідомості виринула думка, що ще мить і від надміру почуттів він ладен буде гепнутися на коліна перед лідером, але наступної миті Рядовий почав говорити і Андрій перетворився на слух.

— Вас уже ввели в курс справи, тобто прояснили все з історичної точки зору. Я ж хочу поставити фінальну крапку, після чого на вас чекатиме машина до вокзалу. — Рядовий зробив паузу, уважно поглянув на Андрія, а тоді приголомшив його несподіваним запитанням. — Як ви ставитеся до крові, товаришу Морозов?

— До крові? — Андрій зрозумів, що виглядає ідіотом в очах лідера, але слова вже зірвалися з вуст і потрібно було продовжувати. Принаймні остаточно не заплутатися в думках. Однак питання виявилось риторичним: Рядовий і не чекав на нього відповіді.

— Ви знаєте, — продовжив він, — є всі підстави вважати, що молода кров, з її матеріалами, взятими з молодих тканин, здатна допомогти старіючому організмові в його боротьбі за тими напрямками, де він вже зазнає поразки. Тобто де він власне «зістарюється»⁷.

Андрій утримався від коментарів і лише кивнув, показуючи, що стежить за ходом думок Рядового.

— Я з колегами вже кілька років вивчаю кров і дійшов до приголомшливих висновків. Власне, відносно нещодавно ми від теорії перейшли до безпосередньої практики і активно впроваджуємо обмінне переливання крові як унікальний та поки що єдиний спосіб... омолодження старіючого організму!⁸ Ви тільки усвідомте: за допомогою, здавалося б, звичайного переливання крові ми здатні буквально повернути зношеному організмові кілька місяців життя! Недаремно в усі часи крові приписували містичні, магичні, чарівні функції!

Було помітно, що Богданов захопився. В його очах спалахнули вогники, дихання пришвидшилося, а в словах з'явилася неприхована емоційність. З лідера потужної машини Організації він остаточно перетворився на звичайного захопленого своєю справою вченого. Однак Андрій звик звертати увагу навіть на найменші дрібниці, і зараз його мозок миттю відреагував на подразнення — два непримітних слова, за якими ховалася прірва змісту. Товариш Рядовий сказав: «поки що єдиний спосіб омолодження» — і навіть зробив ледь помітний логічний наголос саме на цих словах. Що він мав на увазі?

Богданов між тим продовжував, але Андрій, хоч і пожадливо хапав кожне його слово, не міг позбутися нав'язливих думок про два дивних слова. І недаремно.

— Перед нами, перед Організацію, та, власне, переді мною лежить почесна та вкрай важлива... — Богданов пожував губами, — я б навіть сказав — священна місія. Зрештою, якщо докласти до цього всіх можливих зусиль, а саме так ми й повинні зробити, то в цій місії немає нічого неможливого. Зараз у своїх дослідженнях я виходжу на той рівень, коли ми можемо підтримувати старіючий організм відносно недовго. Але буквально з кожним днем коло наших знань та можливостей збільшується. Однак малоімовірно, що переливаннями

я зможу добитися того, в чому й полягає наше основне завдання, — вожді нашої молоді держави мають жити вічно.

Богданов зробив паузу, аби поглянути на реакцію Андрія. Той сидів непорушно, в усьому тілі, здавалося, не здригнувся жоден м'яз. Лише на скронях висипали дрібні бісеринки поту. Головоломка потроху починала складатися, але основної мети свого завдання Андрій поки що не почув.

— Ви, певно, помітили, що на початку нашої розмови я зауважив, що покладаю на переливання дуже великі сподівання, і *поки що* вони наша єдина надія на... гм... життя вічне. — Богданов посміхнувся.

— Помітив. — Андрій кивнув, тамуючи нервові тремтіння в голосі.

— Не маю сумнівів у вашому професіоналізмі, товаришу Морозов. Саме тому для цього завдання було обрано вас — найкращого з найкращих. Нікому іншому довірити цю місію я не можу.

— Це велика честь для мене.

— Перш за все, це — ваш обов'язок як більшовика та члена Організації. — Голос Рядового посуворішав.

— Саме так. — Андрій підвівся та виструнчився перед Богдановим.

Той кілька секунд уважно розглядав його постать, неначе вирішував, чи ж зробив вірний вибір, а тоді продовжив попереднім захопленим тоном.

— Безперечно, наші досліді з кров'ю, переливаннями та частковим омолодженням є по-своєму унікальними, але до остаточного розуміння механізму безсмертя людського організму нам ще далеко. Однак саме ви, товаришу Морозов, можете покласти цьому край.

Богданов прискалив око та з ледь помітною посмішкою поглянув на Андрія. Той не змигнувши оком чекав на роз'яснення. І воно не забарилося.

— Гаразд, — Богданов потер лоба, — не будемо довго розводитися про несуттєве. Мої досліді з кров'ю вас не стосуються. Це була така собі прелюдія, щоб ви зрозуміли всю важливість нашої справи.

Андрій подумки гмикнув: Організація в принципі не займалася нічим несуттєвим. А коли вже сам товариш Рядовий наголошує на унікальності та важливості завдання, коли, зрештою, до цього завдання готуються так довго та ретельно, коли лідер особисто спілкується з виконавцем — це дорогого варте.

— Товаришу Морозов, що ви скажете на те, що можливість не просто продовжити життя, а зробити його нескінченно довгим справді існує?

— Скажу одне, — Андрій підібрався, — я зроблю для цього все, що від мене залежатиме.

— Достойна відповідь, — вдоволено кивнув Богданов. — А тепер слухайте уважно.

Андрій притулився скронею до холодного скла і мовчки проводжав поглядом поодинокі вогні нічної Москви. Потужний «Суперфіат»⁹ Організації мчав його Арбатом до Брянського вокзалу¹⁰, і до відбуття потяга залишалося пів години. В голові крутилися уривки розмови з товаришем Рядовим, Андрій намагався втихомирити розбурхані уявою думки. Ніде правди діти — вдавалося це поганенько, адже останні хвилини їхньої розмови просто приголомшили звичного до всього виконавця волі Організації. Він знав, що його місія матиме виключне значення для Організації та для країни в цілому, але навіть його фантазія не здатна була передбачити всього. Товариш Рядовий кількома влучно побудованими реченнями — от що значить письменник¹¹ — буквально вибив з-під його ніг тверду опору. Андрій навіть помислити не міг, що факти, які ще мить тому здавалися чарівною казкою, після слів товариша Рядового стануть для нього дійсністю. Більше того — саме цю дійсність йому доведеться прибрати до рук, аби Організація заволоділа одним із найбажаніших секретів людства!

Водій звернув на Смоленську, і попереду вже виблискували ліхтарі на в'їзді на міст Комунізму¹². Далі лише Дорогомилівська та вокзал. У скупому світлі ліхтарів Андрій спробував розгледіти годинник — за двадцять п'ята. За двадцять хвилин він вже сидітиме у вагоні, а далі примусить себе заснути, хоча сум'яття в голові ще довго не дасть йому остаточно заспокоїтися. Вага покладеного на його плечі доручення лише зараз починала гнітити його, і на краю свідомості навіть забриніла відчайдушна думка, що цього разу він не зможе, цього разу в нього не стане сил, вмінь, знань, наполегливості та витримки... Андрій похмуро скреготнув зубами, і підступна слабкість зникла, поступаючись місцем звичній упевненості.

Попереду на нього чекали Київ, Проскурів та кінцева мета його подорожі — село Сутківці.

- [1](#) Богданов Олександр Олександрович, він же Рядовий, Максимов, Вернер — більшовик, політичний діяч, лікар, вчений, експериментатор-натураліст, організатор та директор першого в світі інституту переливання крові. Близький товариш Леніна, ідеолог марксизму та соціалізму. *(Тут і далі прим. авт.)*
- [2](#) Це сталося в 1911 році.
- [3](#) Німецьке окултне та політичне товариство. Було створене 1918 року в Мюнхені.
- [4](#) Справжня організація «Вперед» — антипартійна група, сформована Олександром Богдановим та Григорієм Алексинським у 1909 році. Починалася як літературна організація, зрештою пропагувала ідеї об'єднання марксизму з релігією, закликала створювати та розповсюджувати в масах «нову пролетарську культуру, науку та філософію». Офіційно перестала існувати після 1917 року.
- [5](#) Всеросійська надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією та саботажем при РНК РРФСР. У 1917–1922 роках — орган державної безпеки РРФСР.
- [6](#) Одне зі справжніх прізвиськ Дзержинського.
- [7](#) Процитовано за книгою Богданова «Нариси організаційної науки».
- [8](#) Дійсні дослідження Олександра Богданова.
- [9](#) *Fiat 520 Superfiat* — перший автомобіль представницького класу від компанії *Fiat*. Був оснащений 12-циліндровим V-подібним двигуном об'ємом 6805 см³ із заявленою потужністю 90 кінських сил. На початку 1920-х років це був єдиний у світі автомобіль з двигуном V-12.
- [10](#) Після 1934 року — Київський вокзал.
- [11](#) Авторству Богданова, окрім суто наукових праць, належать три художні твори: «Червона зірка» (1908), «Інженер Менні» (1912), «Свято безсмертя» (1914).
- [12](#) Бородінський міст (рік побудови — 1912-й) через Москву-ріку. У 1920-х роках носив назву «міст Комунізму», на початку 1930-х — «Дорогомилівський».

Розділ 1

— Зшиваю! — Яків зморгнув крапельку поту і прийняв від асистента затискач із голкою. — І дайте мені більше світла, чорт забирай!

— Більше не можу, Якове Соломоновичу... — почувся розгублений голос, — хіба лампу над вами триматиму...

Яків важко зітхнув та зосередився на роботі. Намагався не звертати уваги на неймовірну втому, на пекучий біль у колінах і попереку та на те, що кляті гасові лампи не давали достатньо світла і шити доводилося буквально навпомацки. Поруч винувато сопів Тиміш, чийм обов'язком сьогодні було світло і який зі шкіри пнувся, аби догодити «дохторові». Яків розумів, що провини хлопця не було жодної: він справно тримав у витягнутих руках то одну, а то одразу дві лампи, наче старший дружба корону над нареченим на вінчанні. І якщо вплив корони в руках дружби на подальше життя нареченого досі не був ніким доведений, то світло двох ламп у руках Тимоша буквально рятувало життя нинішньому пацієнту. Хлопець тримався молодцем, і лампи жодного разу не здригнулися, хоча Якову було чудово відомо, що незначна, здавалося б, вага через десять хвилин тримання потроювалася, а за пів години перетворювалася на непідйомну.

— Приймайте. — Яків видихнув та нарешті дозволив собі втомлено згорбитися. Шию звело короткою судомою. — Стежити за станом всю ніч, перевіряти температуру та дихання... Повідомляти мені про будь-які зміни.

— Але ж ви не спали вже...

— Я сказав — повідомляти. Без варіантів.

— Зрозуміло, Якове Соломоновичу. Повідомляти без варіантів. Як скажете, Якове Соломоновичу. — Фельдшер Борознов заходився біля пацієнта, і вдвох із Тимошем вони обережно випхали каталку з операційної.

Щойно кімната спорожняла, Яків з голосним стогоном безкінечної втоми опустився на табурет та знесилено привалився до стіни. Не хотілося нічого — ані знімати халат, ані вмиватися, лиш сидіти ось так і ні про що не думати. Шестигодинна і вкрай складна операція витягла з нього всі сили до краплі. Здавалося, навіть кліпати зараз було важко.

Повіки опускалися немов давно не мащені петлі на старих дверях — зі скрипом, і на це доводилося витратити залишок сил.

Яків зробив усе можливе, але пацієнт, найімовірніше, не жилець. Коли хлопця привезли до лікарні, Яків узагалі спочатку подумав, що той уже давно мертвий — адже з грудей у нього стирчали... вила!

Яків не допитувався, яким чином сталося це жахіття, хоча напрошувалася єдина можлива версія — бійка, результатом якої були страшні рани на тілі хлопця. Чи перед ним лежав уже труп?

Однак на шиї в нещасного ледве промацувався кволий пульс, і Яків подумки подякував невідомо кому за те, що ніхто не здогадався висмикнути клятї вила, які закупорили рани й таким чином не дали хлопцеві захлинутися власною кров'ю. А ще подякував, що це були більш-менш чисті вила-трійчата для сіна, а не чотиризубець для гною.

Наскрізні колоті рани в грудях були жахливими та ледве сумісними з життям, але — в це було важко повірити — якимось дивом життєво важливі органи не були пошкоджені. Один з гостряків пройшов у сантиметрі від серця, проштрикнув ліву легеню та роздробив лопатку, два інших пробрили праву легеню та пошкодили ребра. Яків усвідомлював, що, найімовірніше, матиме на операційному столі труп, але не було часу зволікати та провіщати майбутнє. Він мусить зробити все можливе й неможливе.

— Якове Соломоновичу... — Яків очуняв від легкого доторку до плеча і зрозумів, що задрімав. Поруч стояла Надія — старша дочка Борознова, яка виконувала при лікарні обов'язки медичної сестри й сиділки.

— Це ти, Надійко... — Яків хотів провести рукою по втомлених очах і з подивом зауважив, що руки досі вимащені в крові пацієнта¹³.

— Ви спали, Якове Соломоновичу... Давайте я вам допоможу.

— Дякую. — Яків важко підвівся та вийшов у передпокій до вмивальника, стягнув і кинув до кошика халат. Прохолодна вода приємно освіжила зведені судомою пальці й повернула їм чутливість. Він розтер обличчя мокрими й холодними долонями та відчув, немов заново народився на світ. Звісно, ці відчуття були оманливими і ніякі водні процедури не замінять йому повноцінного сну годин так на десять-дванадцять, але наразі такої розкоші Яків собі дозволити не міг. Він розумів, що за кілька хвилин, коли тимчасовий ефект від вмивання

минеться, втома повернеться і краще йому підкоритися та хоч ненадовго прихилити голову до подушки.

— Ви додому, Якове Соломоновичу? — Надія подала йому свіжого рушника.

— Сподіваюся, докульгаю. — Яків із сумнівом поглянув на темне вікно, а тоді — на ходики над сестринським столиком. Стрілки показували пів на третю ночі. Він упіймав себе на крамольному сподіванні, що найближчі кілька годин минуть для нього в спокої та тиші й про смерть пацієнта він дізнається лише вранці. Що там вигадувати — шансів у хлопця майже не було.

— Так я гукну Тимоша — він вас проведе. — Дівчина шарпнулася до післяопераційного покою, але звідти якраз виходили Борознов із хлопцем.

— Не треба. — Яків кволо відмахнувся. — Тиміш теж сьогодні ухоркався далі нікуди. Хіба я дороги не знайду?

— То ви про що? — Хлопець причинив двері та важко впав на табурет біля одвірка.

— Якова Соломоновича додому відвести, — почала була дівчина, але Яків урвав її.

— Надійко, ти мені припини! Я не каліка та не сліпець, аби з поводитирем ходити.

— Але ви не спали більше двох діб! — не вгавала дівчина. — Та якби ж лише не спали! А то три операції...

— Ш-ша, — замахав на неї руками Яків і приклав до вуст пальця. Дівчина затнулася на півслові, а тоді впівголоса продовжила.

— Якщо Тиміш не погодиться — я сама вас проведу. Назирці піду.

— А чому б то мені не погодитися? — із заплющеними очима пробурчав хлопець.

— Авжеж-авжеж, — підхопив Борознов. — Обов'язково проведи, Тимоше.

— Усі проти мене... — зітхнув Яків.

— Не проти, а якраз таки за, — підсумував фельдшер. — Дві доби на ногах — то вам не жарти, Якове Соломоновичу. А надворі — хоч би одна зірочка. Темно ж, наче в...

— Тату, — обурилася Надійка, знаючи батькову любов до не надто пристойних порівнянь.

— Я мав на увазі погріб, — посміхнувся фельдшер, і всі й собі заусміхалися. Суперечку було вичерпано.

Яків розумів, що дівчина має рацію, але не хотів зізнаватися передусім самому собі, що був уже далеко не молодим, а більш ніж дві доби виснажливої роботи вимотали його над міру. Запалення апендиксу, важкий відкритий перелам руки, а тоді, так би мовити, «на закуску», нещасний хлопчина з трійчатими в грудях. До речі, варто було б розпитати свідків — хто там його привіз, — що саме трапилося. Поліційне минуле не відпускало...

— Я завжди готовий. — Тиміш підвівся, зняв з вішака куценського як на його габарити плаща та знову опустився на табурет. — Но¹⁴ зберетесь, Якове Соломоновичу, то й рушимо.

Яків більше не сперечався. Всі його думки тепер крутилися коло ліжка, однак він ще добрячих десять хвилин давав настанови Борознову щодо важкого пацієнта. Той уважно слухав, робив помітки в обшарпаному записнику та часто кивав.

— Я прийду на восьму, — закінчив Яків. — Якщо нічого не трапиться раніше.

— Якщо нічого не трапиться, то й вас тут не треба буде, — змахнув руками фельдшер. — Виспіться вже. Як треба буде, то я Тимоша пришлю.

Яків лише протяжно зітхнув, мовляв, вранці й побачимо. Тоді потис Борознову руку, мовчки обійняв Надійку та рушив до виходу. Позаду рипнув табуретом Тиміш.

Вереснева ніч буяла запахами та освіжала раптовою прохолодою. Навіть не вірилося, що ще якийсь тиждень тому і вночі стояла задуха, від якої не рятували ані прочинені вікна, ані прохолодна вода в умивальнику та літньому душі. Однак вересень швидко дав зрозуміти, що завершило на справжню осінь і якщо вдень сонце ще добряче припікало, то ніч нарешті приносила очікувану свіжість. Сьогодні ж Якову, певно, через неймовірну втому здалося, що холод продер просто до кісток.

— Ух-х, — видихнув він разом із хмаркою пари й застібнув легкого плаща на всі гудзики.

— Пробирає, — струснувся поряд Тиміш. — Це ж, певно, і зима в цім році буде рання?

— От чого не навчився передбачати, так це погоди, — гмикнув Яків і глибоко вдихнув холодне повітря, напоєне безліччю осінніх ароматів — від пришерхлої на холоді трави до висохлого картоплиння та глибокого духу сушарок. У місті таких запахів не буває. Там вересень пахне здебільшого вугільним пилом і свіжими дровами, коли містяни запасуються паливом на зиму та починає гостріше тхнути особливим духом залізниці — сумішшю заліза та просоченого креозотом дерева.

Тут же в осені був особливий, неповторний аромат, яким Яків ніяк не міг напитися. Це був настояний на грушках та яблуках п'янкий сидр, приправлений тонкими димками спалюваного картоплиння. А всепроникний запах сушарок додавав до розлитого в повітрі хмелю власні щемкі нотки чорносливу.

Очі, щойно звикли до нічної темряви, миттю наповнилися піском, а з грудей вирвалося позіхання — навіть незважаючи на нічну прохолоду, організм відчайдушно вимагав спочинку. Особливо тепер, коли мозок зрозумів, що все йде саме до довгоочікуваного сну.

Йшли мовчки. Власне, Тиміш ледь чутно мугикав якусь нерозбірливу мелодію, але Якову було ліньки прислухатися та шукати знайомі звуки. Йому було лінь навіть думати. Здавалося, в голові пройшлися новеньким віником та не залишили жодної порошокинки, жодної думки. Лише лунко віддавали в свідомості кроки по затужавілій від нічного холоду стежині. Один-два, ближче до ліжка, один-два, ближче до сну, один-два...

Спустилися в долину, стежка ледве мріла попереду. Ніч видалася безмісячною та темною — хоч в око стрель. А в долині, здавалося, темрява була аж в'язкою на дотик, немов дьогтем залило світ, і шлях доводилося буквально намацувати.

— Треба було гóрбом іти, — невдоволено забурчав Тиміш, коли вкотре перечепився носакком чобота об підмерзлу грудку. — Вважайте, Якове Соломоновичу. Тут недовго і в'язи скрутити. А, бодай тобі!

Хлопець бебехнув чоботом об чергову притичину на шляху, зробив кілька відчайдушних стрибків, намагаючись учепитися руками за повітря, а тоді шумно гепнувся обабіч стежки.

— Тимоше! — підскочив до нього Яків. — З тобою все гаразд?

— Та... що мені зробиться... — прохрипів хлопець, борсаючись у високому бадиллі бур'янів, які пом'якшили падіння. — Ніби цілий...

— Стривай, не ворущись. — Яків розумів, що від такого падіння можна й руку зламати, й, не приведи лиха година, на штурпака якогось наткнутися. Але Тиміш, схоже, лише забив памороки та наївся присохлого бадилля, бо відчайдушно плювався та вже підводився, не зважаючи на прохання не ворущитися.

— Це що, — нарешті утвердився він на ногах. — Оно позаминулого тижня, може, чули, Ониська кривого зять, ну, який із Шарівки?..

— Не чув. — Яків для певності мотнув головою, хоча в темряві цей жест був ні до чого. — То що з ним?

— З ним нічого. — Поволі рушили далі, і Тиміш пораз обертав голову до Якова, доказуючи історію. — Так само вночі йшов, як ми ото, та й полетів сторчака по стежці. А стежка візьми та й посунься під ним!

— Як то — посунься?

— Ну, не посунься, а... — Тиміш змахнув руками, шукаючи потрібне слово. — Словом — нога в його шубовснула кудись під землю! А там щось таке гупнуло й посипалося... Ну — посунулося, кажу ж вам!

— Та де ж це він міг так шубовснути? — не йняв віри почувому Яків.

— Та на підзамчі! — Тиміш навіть зупинився, обернувся до Якова — у темряві забіліла світла пляма його обличчя — і махнув рукою кудись, імовірно, в бік підзамча. — Там, знаєте, біля обійстя Гаврилихи є такий ніби ярк?

— Знаю, — не дуже впевнено кивнув Яків, намагаючись пригадати той куток села та хату старої Гаврилихи.

— О! Ото в акурат там. Там ще стежка такий ніби заверт робить. Там, кажуть, все ходами порито! Ото Ониська зять, видать, в один такий хід і...

— Стривай. — Яків замахав руками, бо голова відмовлялася працювати в очікуванні близького відпочинку. Почуті слова пурхали в його свідомості, немов вертляві нічні метелики — не впіймаєш, не зрозумієш... — Про які ходи ти торочиш?

— Ет, — роздратовано вдарив руками об поли Тиміш. — Та я ж кажу. Ну, тобто не я, а старі кажуть.

— Що?

— Що там ходи під землею!

— Які ще ходи?

— Та ж від замчиська і аж до... — Хлопець знову махнув рукою, але цього разу кудись у непевному напрямку, мовляв, біс його зна, куди ті ходи ведуть.

Яків на це лише коротко гмикнув та криво посміхнувся. Були вже в його житті згадки про подібні підземні ходи, і не один раз. Та здебільшого всі вони виявлялися лише байками. Що поробиш, коли полюбляють люди сплітати брїхні про «ходи», якими «аж до самого Кам'янця», та ще й «возом», дістатися можна. А коли поруч ще й височіють сякі-такі руїни чогось, що хоча б трохи нагадує стару фортецю, то такі побрехеньки зростають в кількості, однак не відрізняються якістю фантазії. Все ті ж ходи, все ті ж вози, все той же Кам'янець чи, на крайній випадок, Меджибіж. Руїни в селі були. На височезному горбі над селом здіймалися до неба залишки двох із чотирьох веж, сполучені гребенями мурів. Тож не варто було дивуватися, що періодично селом із кутка в куток ластівками шугали побрехеньки про підземелля.

— Ну і як? — Яків знов посміхнувся.

— Що — як? — не зрозумів його запитання Тиміш.

— Як там Ониська кривого зять? Вибрався? Чи таки посунувся слідом за стежкою?

— Не вірите? — Хлопець знову зупинився, та так різко, що Яків у темряві налетів на нього.

— Чого ж не вірю? Вірю, що в темряві можна носом добрячу канаву проорати. Але щоб ногою склепіння підземелля проштрикнути — про таке, зізнаюся, ще не чув.

— Ото нащо мені вам брехати?

— Та ти й не брешеш, Тимоше. — Яків знову посміхнувся, цього разу примирливо. — Ти просто переказуєш чинось брехню. Цього разу — Ониська кривого зятя. Як там його, до речі?

— Кузьма, — коротко буркнув хлопець.

— При світлі той Кузьма на своє підземелля дивився?

— А так таки й дивився, — оживився Тиміш, але одразу ж і скис. — Але там нічого не можна було розібрати. Земля обсипалася, стежка посунулася... Тільки яма зосталася. Але ж він сам казав, що чув, як нога ніби зависла...

— От бачиш, сам кажеш — тільки яма зосталася. Справа в долині була? В долині. Десь струмком після дощу землю підмило, трохи посунуло та й чекало, коли твій Кузьма ногою на потрібне місце втрапить...

— Які ви недовірливі. — За тоном Яків зрозумів, що хлопець знічено скривився.

— Така вже в мене професія. Якби я всьому на слух вірив, а не власними пальцями та очима перевіряв — пшик би я був, а не лікар.

— Так таки й пшик... — Тиміш на хвильку примовк. — А дохтор ви, Якове Соломоновичу, від самого Бога.

— І на тім дякую. Хоча в Бога не вірю.

Далі розмова не клеїлася, та й часу розмовляти особливо не було — на горбку на тлі темного неба проступили обриси знайомої хати, а за кілька хвилин ступили й на подвір'я.

— Дякую, Тимоше. — Яків потис хлопцеві правицю. — Що провів, що шлях, так би мовити, розвідав. — В голосі промайнув усміх.

— Ет, — відмахнувся той і собі з усмішкою. — Відпочивайте, Якове Соломоновичу. І вранці не поспішайте. Як що трапиться, то я — кулею.

— Ш-ш, — Яків притис пальця до губів і продовжив уже зовсім пошепки, — малу збудиш.

Тиміш затис обома руками рота, й навіть у темряві було помітно його круглі очі. Тоді спробував пояснити останню фразу на мигах, але за мить кинув та просто махнув рукою на прощання.

— До ранку, — ледь чутно видихнув Яків та провів хлопця до перелазу. Постояв кілька секунд у тиші, дослухаючись, як віддаляються кроки, а тоді холодна вереснева ніч зімкнулася навколо.

Дзвінку тишу не порушував жоден звук. Навіть легкий вітерець примерз до трави, і в світі стало так тихо, що Яків почув власне серцебиття. Коли востаннє він чув таку широку тишу? Та чи й чув узагалі? Завжди знаходилися якісь справи, завжди потрібно було кудись іти, їхати, бігти, поспішати, завжди хтось на нього чекав та хтось просив допомогти... І лише тут у нього нарешті вперше з'явилося відчуття, що він комусь справді потрібен. Він не хотів признаватися самому собі, але зрештою здався — такого в них не було навіть із Дарцею.

Яків провів рукою по обличчі. Від раптових болючих спогадів штрикнуло біля серця, і він несвідомо потер груди, наче заспокоюючи знервований клубок старих м'язів. Миколашка, Дарця, Йоська... Проскурів, будь він неладний... Карл Іванович... Горло стислося від глевкого спазму. Місто забрало в нього найдорожчих...

— Якове Соломоновичу. — Лець чутно рипнули двері позаду, і Яків шарпнувся.

— А, це ти, Уляно... — На порозі майоріла світла пляма довгої сорочки. — Йди до хати, не напускай холоду. Чого не спиш?

— На вас чекаю.

— То я вже вдома. Йди. — Його голос пом'якшав, і в ньому прозирнули нотки ледь не батьківської любові. Таким голосом можна було топити сніг.

— Все добре?

— А що ж може статися? — Відповідь була щирою, і жінка з відчутним полегшенням зітхнула.

— Вечеря на припічку.

— Дякую, люба. Йди... Лягай... Я ще хвильку подихаю та й теж...

Уляна. Його затишок та його порятунок. Його сенс життя, втіха й розрада.

Яків пройшов до сіней, де Уляна завбачливо залишила для нього свічку, обережно причинив за собою двері та прислухався до тиші в хаті. Мала Соломійка вже давно спить, але дівчинка мала такі сторожкі вуха, що варто було необережно впустити на долівку чобота, як вже лопотіли з дальньої кімнати босі ноженята, а ручки тяглися назустріч. Яків хапав мале янголя та не міг наслухатися солодкого та сонного мурмотіння, коли мала намагалася за одну мить переповісти йому все, що трапилося за довгий-предовгий день. Але зараз була глибока ніч і розбудити малу означало не спати ледь не до світанку.

Вечеряти не хотілося. Неймовірна втома начисто відбила апетит, і за кілька хвилин Яків з ледь чутним стогоном простягся на прохолодному простирадлі й заклав зморені руки за голову. Дивно, але сон, такий бажаний ще чверть години тому, відступив, і Яків просто лежав, тупився в темряву та дослухався до звуків нічної хати, млів у теплі та спокої. Додаючи оселі затишку, тихо цокали ходики, потріскував у печі прогорілий жар, чулося легке поскрипування шашелю та десь далеко за вікном валував потривожений пес.

Яків прикрив очі та дозволив спогадам гойднути його м'якою хвилею.

Той лютий у Проскурові був звичайнісінький. Такий, як і десятки років до цього. Розтовчений колесами возів та саньми сніг на вулицях, морозець уночі та відлига вдень, звичні турботи та звичні обличчя довкруги. Гамір удень та пустка ввечері, важкий віддих грубок у низьке небо та теплі вогники свічок за померезаними морозом шибками.

Той день Яків пам'ятав добре, наче все відбувалося вчора. Аж не вірилося, що відтоді минуло три довгих роки. Запамятав його на всеняке життя, заборговане іншому...

Зміна Карла Івановича давно закінчилася, але додому він зібрався лише за кілька годин. Вийшов у холодну сірість, де збиралося на снігопад, а буквально за мить до лікарні залетів розхристаний хлопчисько — біг аж від самої синагоги, де потребували лікаря до розтрощеної ноги. Яків зібрався за лічені хвилини і просто на порозі ніс до носа зіштовхнувся із засапаним візником, який щойно звалився із забрьоханих саней.

— То лікарня!? — З-під чоловікового кожуха валувала пара, а чолом стікали краплини гарячого поту.

— Так. — Яків напружився, бо за довгі роки роботи навчився безпомилково визначати складні випадки. — Вам потрібна допомога?

Візник був небагатослівним, і вже за хвилину Яків розставив пріоритети.

— Донизу вулицею! — Він закинув до саней пришишколого, наче мишеня, хлопчину, скочив слідом сам і махнув візникові рукою в потрібному напрямку. Знав — саме туди зазвичай іде Карл Іванович. І дійсно — Плейшнер навіть не встиг дійти до найближчого перехрестя, коли біля нього зіскочив у снігову кашу Яків.

Довгі пояснення не знадобилися: фельдшер миттю зорієнтувався і без роздумів кивнув хлопчикові:

— Веди!

— Карле Івановичу, ви вже ж там дасте знати в лікарню! — Яків звалився в сани, коли візник різко рвонув з місця.

— Майте спокій. — Плейшнер змахнув рукою і припустив за хлопцем до синагоги.

То була субота, п'ятнадцятого лютого дев'ятнадцятого року, і ніхто у всьому Проскурові не знав, чим вона закінчиться...¹⁵

До Шарівки¹⁶ прибули трохи більше ніж за три години. Візник немилосердно підганяв коня і під кінець подорожі ледь не загнав бідолашну тварину, однак до породіллі, яка вже другу добу мучилася неймовірно важкими пологами, вони встигли. А вже за кілька хвилин після закінчення шалених перегонів із часом, втомлений дорогою, але рішучий та зосереджений, Яків заходився біля ледь живої дівчини.

Страшна звістка дійшла до нього лише наступного дня під вечір, коли він очунав від короткого сну після виснажливого, майже десятигодинного оперативного втручання в пологи. На той час трійця крихітних немовлят вже солодко сопіла під боком у змученої матері, сільські баби молилися за здоров'я «городського» лікаря, а в Проскурові збивали домовини й оплакували покійників.

Яків почутому не повірив. Спочатку здалося, що йому піднесли невдалий жарт, що вчорашній візник просто дурить його або ж триває неспокійний сон після важкої праці. Такий, коли не можеш відрізнити дійсності від марення, коли перед очима все пливе, а розум відмовляється зачепитися бодай за щось, аби світ нарешті перестав крутитися.

Він безпорадно перебігав поглядом з одного обличчя на інше, хата повнилася людом, десь заголосила жінка, хтось із дядьків приглушено вилаявся, а Яків стояв посеред незнайомих і в світлих плямах навколо не розрізняв людей. Під горло підкотився давкий клубок, в голові зашуміло, і в одну мить його немов накрили цупким простирадлом, яке не пропускало звуків: світ навколо заціпенів.

Яків прийшов до тями від холодних доторків вогкої ганчірки до скронь, але ще довго не міг зрозуміти, що відбувається: пам'ять послужливо стерла кілька останніх хвилин, а тіло відмовлялося коритися нескінченних два дні. Тепер його життя було чітко поділене на «до» та «після». І в «після» Проскурову не було місця. Він не міг змусити себе навіть думати, що колись повернеться до проклятого міста. Проскурів тепер ввижався йому гіршим за пекло, і якщо в пекло він не вірив, то недавня різанина була більш ніж реальною: про страшні події трубили всі навколо, новина справжньою вибуховою

хвилею прокотилася навколишніми селами, вийшла за межі губернії та шугнула далі...

Здоров'я до Якова повернулося лише за тиждень, коли він остаточно усвідомив, що страшна субота назавжди залишилася в минулому, і змусив себе сісти за лист до Юшкевича. Записка була короткою, бо думки плуталися в голові, з пера зривалися чорнильні ляпки, а руки й досі дрібно тремтіли, варто було спогадам виринути з небуття.

На відповідь довелося чекати більше тижня, але вже наступного дня для лікаря знайшлася робота, а тоді до його тимчасового житла в Шарівці потяглася вервечка людей і Яків з головою занурився в роботу. Приймав пацієнтів з ранку й до глибокої ночі, навмисне мордував себе роботою, ніби спокутував одному йому відому провину. Коли ж дізнався, що в сусідніх Сутківцях є сякий-такий фельдшерський пункт, який, щоправда, ледь животіє, то без довгих зволікань подався на оглядини.

Коли Яків читав листа від Юшкевича, його руки тремтіли так, що нерівні літери стрибали перед очима та доводилося підносити папірця до самого носа. Рядки наповзали один на одного, лист пістрявів ляпками та закресленими словами — вочевидь, Юшкевич писав його, як то кажуть, «на коліні», або ж у великому сум'ятті. Ще б пак: дізнатися, що Яків уникнув кривавого побоїща, дивом не наскочив на кулю чи багнета сп'янілого від крові зарізяки, дізнатися, що живий...

У Проскуріві ж Якова вже поховали. Поховали ще ввечері п'ятнадцятого лютого. Разом із сотнями невинно загиблих, разом із Плейшнером. Поховали серед тих, чиї тіла неможливо було впізнати, оплакали та намагалися жити далі.

Він відклав списані аркуші на довгих кілька годин і мовчки вийшов з хати. Йшов, не розбираючи дороги, а коли та скінчилася — звернув на першу-ліпшу стежку і все бив чобітьми землю. Аби йти. Аби не дати думкам заповнити голову та звести з розуму. Невидючими очима дивився довкола і не бачив світу, який раптом зменшився до розміру каламутної бульбашки примарного світла. Карл Іванович пішов на виклик замість нього...

Повернувся до хати надвечір — неторканий лист так само лежав на краєчку стола. Але Яків не поспішав брати його до рук. Що ще повідомить Юшкевич? Однак той і сам мало що знав. Тоді Проскурів, звичний до пересудів та бріхнів, німував, пришиблений горем. Нікому

було переповідати почуте чи вигадувати «новини» — кожен з погано прихованим острахом чекав наступного дня.

Коли ж настала весна, події почали розвиватися так стрімко, що голова йшла обертом. Почалося з того, що до Проскурова прибув секретний потяг Директорії¹⁷ і провінція раптово перетворилася на столицю¹⁸.

«Якове, — писав Юшкевич, — ти собі навіть не уявляєш, що коїться в місті! Таке враження, що разом із Директорією до нашого тихого болота прибуло ще кількадесят тисяч людей. В центрі все кишить військовими — хоч носа надвір не кажи. Прості люди здебільшого так і роблять. Вистачило нам тієї проклятої суботи. Тепер озброєний вояк здається втіленням небезпеки. Тільки й чекаєш, що за спиною пролунає постріл».

Яків читав довжелезного — на вісім дрібно списаних аркушів — листа кілька годин. Переривався, аби вийти на поріг та постояти хвилю на свіжому повітрі, послухати спокійне перегавкування псів на кутку та вдихнути пахощі розімлілої землі, що визирала з-під сірого ніздрюватого снігу — весна починалася несподіваним теплом. Тоді повертався до хати і знову брався за читання.

«Після кривавої суботи з Проскурова тікають євреї... Мало не щодня торохтять навантажені вози на Кам'янець та на Старий Костянтинів. Втікають до Летичева, а там далі — на Вінницю, біжать, наче з дірявого корабля, Якове. Та воно й не дивно: яке життя там, де твоя рідня прийняла мученицьку смерть? І хоча пан Ківерчук¹⁹ присягався й божився, що нічого подібного ніколи більше не повториться, але ніхто тим словам уже віри не йме : мертвих не воскресити...»

Запаленими очима ковзав Яків по рядках, і відразу до міста зростала з кожним новим словом. Він розумів, що місто — то не жива істота і Проскурів не може бути винним ні в чому, але сама думка, аби повернутися туди, викликала напади паніки та нудоту. Він волів зимувати хоч в землянці посеред лісу, аби лише не повертатися.

«Друже, — продовжував Юшкевич, — яке ж це неймовірне щастя — взнати, що після всього, що нам довелося пережити... що довелося пережити місту, ти живий! Живий дуже дорогою ціною, але живий,

а це важить найбільше. Всі без винятку чекають на твоє повернення...».

Сльози заважали читати далі. «Всі без винятку». А як же Плейшнер? Він і був тим самим винятком, який не дозволяв Якову повернутися, навіть якби й хотів цього.

У сусідніх із Шарівкою Сутківцях Якова прийняли добре. Попервах місцевий фельдшер Борознов косився на нього з недовірою, так, ніби заїжджий лікар ось просто зараз видере в нього з рота шматок хліба, а то й узагалі прожене з власної хати, де в окремій кімнатці було влаштовано амбулаторію. Але недовірливий погляд змінився зацікавленим, а тоді й захопленим, щойно звичайна розмова посунулася в професійне русло. Борознов був передусім медиком, і коли несподіваний гість прохопився, що не проти був би осісти на селі, одразу ж запропонував тому довго не думати й залишатися в Сутківцях.

— Та ми тут з вами, Якове Соломоновичу...! — Фельдшер захоплено розводив руками та смяв посмішкою — певно, вже бачив недалеке майбутнє. — Тут же навколо купа сіл, а лікарня — ось вона — одна-однісінька! Та й хіба це лікарня? Я, зізнаюся, не надто аж спеціаліст. Ще так — кістку скласти, рану зашити — то справляюся. А як, не дай Бог, що важче трапиться... Ото й тільки що назва — лікарня.

Фельдшер тицьнув пальцем собі під ноги, і вони з Яковом примовкли, озираючи невеликий обшир кімнатки, що правила за амбулаторію на кілька поблизьких сіл. Яків гмикнув, але не невдоволено, а радше з цікавістю — схоже, попереду було багато роботи. А роботи він ніколи не боявся.

Юшкевичу відписав за три дні, коли нарешті випала вільна днина і можна було зібратися з думками, осмислити пережите й послідовно викласти на папері власні відчуття й переживання. До міста він не повернеться, вирішив остаточно. Може, колись у нього й виникне таке бажання, коли заживуть надто свіжі ще рани, але цей день ще не настав. Рішення було виваженим, і думав над ним Яків довго. Достатньо довго, аби пояснити вибір самому собі. Іншого схвалення не потребував.

Замість відповіді приїхав сам Юшкевич. Ввалився просто в сіни фельдшерової хати, забрюханий звичною березневою багнюкою,

змарнілий та насторожений. Темні кола під очима додавали йому добрий десяток років, а відросла на тонких щоках щетина вражала недоречністю: Юшкевич завжди був гладко голеним. А тоді вони з Яковом до самого ранку розмовляли, палили свічки, варили привезену з Проскурова каву, сперечалися, сварилися й мирилися. І Юшкевич здався. В очах приятеля він помітив зятю впертість і непохитне переконання у власній правоті. Проскурівська сторінка життя Якова Ровнера закінчилася.

— Що ж — почнеш життя з самого початку?

— Не гріх почати жити спочатку, — задумливо відповів приятелю Яків. — Гріх, коли не помічаєш, що життя минає, а жити ти так і не почав. Проскурів щодня доймає мене привидами минулого. Він і сюди дотягується, але на такій віддалі мені легше з ними боротися. Та клята субота щось зрушила в моєму серці й розумі, Арчибальде. Я немов справді помер там, десь біля синагоги, де мав би бути, якби вийшов з лікарні на кілька хвилин раніше. Хтозна, може, і Карл Іванович залишився б живий. Але... Я не поверну минулого. І ніхто не поверне. Зате я можу розпоряджатися власним майбутнім. І, друже, в цьому майбутті я міста не бачу...

Яків м'яко виринув зі сну — кімнату заливало сіре світанкове молоко, певно, від Ушиці²⁰ підіймався вранішній туман. Примружився, зиркнув на ходики — за десять сьома. В сінях брязнуло відро, скрипнули двері. Уляна вже поралася по господарству, тож вилежуватися було б свинством. Звісно, вона зараз зашикає на нього, замахає руками і спробує загнати назад до хати, зважаючи, що вклався він лише під ранок.

Раптом із сусідньої кімнати, яку займала вдова з малою Соломійкою, почулося швидке дріботіння босих ніжок, і за мить до Якова під ковдру прудкою мишкою шаснуло маля з кошлатою гривною золотистого волосся.

— Ти плокинувся? — Дівчинка вмостилася в нього під боком і вкрилася з головою. Голос був ще хрипким зі сну.

— Сам не знаю, — тихо відповів Яків, проводячи рукою по худенькому плечу під довгою сорочкою.

— Казку лозказес?

— А ти слухатимеш уважно?

— Ага...

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ